

**Εργασία Β' τετραμήνου
στα
Αρχαία Ελληνικά Γενικής Παιδείας
Β' Λυκείου
στην Αντιγόνη του Σοφοκλή**

**Θέμα: Ομιλία σε συνέδριο με θέμα: «Η ύβρις στην
αρχαία τραγωδία»**

**Γερογιάννης Παναγιώτης
Ζευγολατάκος Ανδρέας
μαθητές του τμήματος Β1 του 4^{ου} ΓΕΛ Ζωγράφου**

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Κυριακάκη Δέσποινα

Αξιότιμο ακροατήριο,

Πολλά είναι αναμφίβολα τα στοιχεία εκείνα που το πολιτιστικό μας παρελθόν κληροδότησε στον σύγχρονο άνθρωπο, προκειμένου αυτός να προβληματιστεί για την πορεία του και τη σχέση του με το Θείο. Ανάμεσα σε αυτά δεσπόζει η έννοια της ύβρεως. Το λογοτεχνικό είδος στο οποίο κυρίως παρατηρούμε την έννοια της ύβρεως σε σχέση με το Θείο είναι αναντίρρητα η αρχαία τραγωδία. Με αφορμή λοιπόν το παρόν συνέδριο, αποφάσισα να συντάξω την ομιλία μου αυτή στην οποία θα αναφερθώ στα πρόσωπα του Οιδίποδα και του Κρέοντα, όπως σκιαγραφούνται στις τραγωδίες του Σοφοκλή και στην ύβρη που αυτοί διαπράττουν προς το Θείο.

Η προσωπικότητα του Οιδίποδα στην τραγωδία *Οιδίπους Τύραννος* και του Κρέοντα στην τραγωδία *Αντιγόνη* του Σοφοκλή παρουσιάζουν βασικές ομοιότητες, τουλάχιστον όσον αφορά στον τρόπο που αντιμετωπίζουν τον μάντη Τειρεσία. Ας δούμε όμως αναλυτικότερα τις σκηνές που οι δύο τραγικοί ήρωες έρχονται αντιμέτωποι με τον περίφημο μάντη της αρχαιότητας και ποιες συνέπειες είχε στην εικόνα και την εξουσία τους η στάση που κράτησαν απέναντί του.

Στον *Οιδίποδα Τύραννο*, στη δεύτερη σκηνή του πρώτου επεισοδίου, ο Οιδίποδας δέχεται τον Τειρεσία, ο οποίος έχει φτάσει στο ανάκτορο χωρίς τη θέλησή του μετά από έντονη παράκληση του βασιλέα. Ο Οιδίποδας είναι ο εκπρόσωπος της κοσμικής εξουσίας αλλά και ο εκπρόσωπος της λογικής, μιας και ήταν ο ευρετής της λύσης του αινίγματος της Σφίγγας. Ο Τειρεσίας πάλι είναι ο εκπρόσωπος της υπερκόσμιας εξουσίας. Είναι ο μάντης που κατανοεί τα εγκόσμια και τα ουράνια με το χάρισμα που του έδωσαν οι θεοί. Είναι ο εκπρόσωπός τους στη γη.

Αμέσως μετά την άφιξή του ο μάντης δηλώνει ότι δεν πρόκειται να δώσει καμία απάντηση στα ερωτήματα του βασιλέα. Ο Οιδίποδας ρωτούσε επίμονα να μάθει την ταυτότητα του δολοφόνου του Λαΐου, δηλαδή του πρώην βασιλιά της Θήβας, γιατί η απομάκρυνση του δολοφόνου από την πόλη θα την έσωζε από τον λοιμό. Ο μάντης, γνωρίζοντας ότι ο δολοφόνος είναι ο ίδιος ο Οιδίποδας, αρνείται να απαντήσει. Δεν θέλει να αποκαλύψει την ανόσια απάντηση ότι ο βασιλιάς ήταν ο δολοφόνος του πατέρα του και ο σύζυγος της ίδιας του της μητέρας. Η σιωπή του μάντη εκνευρίζει στο έπακρο τον βασιλέα. Η άρνηση του Τειρεσία να αποκαλύψει τον ένοχο εκλαμβάνεται ως συνωμοσία εναντίον του, οργανωμένη από τον γαμπρό του και αδελφό της συζύγου του, Κρέοντα.

Στο σημείο αυτό διαφαίνεται ξεκάθαρα το σταθερό γνώρισμα των τυράννων: η καχυποψία. Ο Οιδίποδας αρχίζει να χάνει τη λογική και κριτική του ικανότητα και κυριεύεται από εμπάθεια, ισχυρογνωμοσύνη και αλαζονεία, γίνεται αδιάλλακτος και περιπαικτικός. Φτάνει σε σημείο να εμπαίξει τον μάντη για τη σωματική του αναπηρία. Ξεπερνάει το μέτρο. Γίνεται υβριστής. Ούτε ο Τειρεσίας ούτε ο Κρέων προσπαθούν να τον υπονομεύσουν. Ο βασιλιάς αδυνατεί να ελέγξει το θυμό του και γίνεται άδικος και υπερόπτης. Αυτό είναι και το νόημα της ύβρεως: η άδικη και άλογη υπέρβαση του ανθρώπινου μέτρου. Στη συγκεκριμένη σκηνή η ύβρις έχει αποδέκτη τον εκπρόσωπο των θεών στη γη. Η τιμωρία από τους θεούς είναι βέβαιη. Ο Οιδίποδας θα περάσει σύντομα από την άγνοια στη γνώση που θα γίνει συνώνυμη της πτώσης του.

Αξίζει, βέβαια, εδώ να γίνει μια διευκρίνιση ως προς την πορεία και την προσωπικότητα του Οιδίποδα. Μπορεί η ύβρις του προς το Θείο να είναι δεδομένη στη δεύτερη σκηνή του πρώτου επεισοδίου της ομώνυμης τραγωδίας, αλλά η πτώση του ήταν

προδιαγεγραμμένη από τους θεούς, προτού αυτός γεννηθεί. Από αυτήν την πλευρά ο Οιδίποδας είναι ο τραγικός ήρωας που πάλεψε για να αποδράσει από τη μοίρα του, την *ειμαρμένη*, το πεπρωμένο του. Τέτοιο στάθηκε αδύνατο: «τὸ πεπρωμένον φυγεῖν ἀδύνατον». Είναι όμως το σύμβολο του ανθρώπου που μάχεται, έστω και μάταια, ενάντια στις υπέρτερες αντίξοες δυνάμεις.

Ας προσπαθήσουμε όμως να σκιαγραφήσουμε και την προσωπικότητα του Κρέοντα στην τραγωδία *Αντιγόνη*. Στην πρώτη σκηνή του πέμπτου επεισοδίου ο Κρέοντας έχει δώσει εντολή να οδηγήσουν την Αντιγόνη μέσα στον θολωτό τάφο ζωντανή, ενώ ο Πολυνείκης παραμένει, αν και νεκρός, άταφος. Ο βασιλιάς έχει συγκρουστεί με τον γιο του και μνηστήρα της Αντιγόνης, Αίμονα. Τότε φτάνει στο παλάτι ο Τειρεσίας, ο γνωστός μάντης της Θήβας και μοναδικός παντογνώστης στις τραγωδίες του Σοφοκλή. Η βαριά του παρουσία κλονίζει την αυτοπεποίθηση του Κρέοντα. Ο βασιλιάς εκφράζει τον σεβασμό του στον εκπρόσωπο της θεϊκής εντολής στη γη. Ο Τειρεσίας, οδηγούμενος από ένα παιδί, φτάνει στο ανάκτορο και προειδοποιεί τον Κρέοντα για τις επερχόμενες συμφορές που θα έχει ως συνέπεια η αδιάλλακτη στάση του. Πρόκειται για το τέχνασμα της προειδοποίησης. Ο μάντης περιγράφει ένα απόκοσμο σκηνικό. Οι θεοί δεν δέχτηκαν τις θυσίες. Η σπλαχνοσκοπία και η οιωνοσκοπία κατέδειξαν το μίasma που επέφερε στην πόλη η απόφαση του Κρέοντα. Τα όρνεα γίνονται αγγελιοφόροι της θέλησης του Δία και διαμεσολαβητές για την αποκατάσταση του ηθικού νόμου. Στο τέλος του λόγου του ο γέρος-μάντης μιλά με ύφος συμβουλευτικό στον βασιλιά και τον παροτρύνει να λογικευτεί και να πάψει να εμμένει στην ανήθικη απόφαση της περιύβρισης του νεκρού.

Ο Κρέοντας στην απάντησή του προς τον μάντη παρουσιάζεται άφρων. Εκτοξεύει κατηγορητήριο εναντίον του μάντη και χάνεται στη γνωστή αυταπάτη του ότι οι πολιτικοί του αντίπαλοι προσπαθούν να τον υπονομεύσουν. Θεωρεί ότι ο Τειρεσίας έχει χρηματιστεί για να τον απειλήσει. Δεν αξιοποιεί την προειδοποίηση, η οποία καθιστά την ευθύνη της τιμωρίας ολοκληρωτικά δική του και επιτίθεται εξαπολύοντας άδικες κατηγορίες προς τον μάντη. Απορρίπτει αυτομάτως στην ιδέα ότι ο ίδιος μπορεί να πλανάται και φτάνει στο αποκορύφωμα της ύβρεως, όταν δηλώνει απερίφραστα ότι του είναι αδιάφορη η μίανση του Δία από τη μεταφορά σαπισμένων σαρκών από τα όρνεα. Ο εγωισμός του τον τυφλώνει σε βαθμό που να είναι ολοφάνερη η αντίθεση μεταξύ του *όρῶντος* Κρέοντος και του τυφλού Τειρεσία ως προς τη θέαση των πραγμάτων.

Ο Τειρεσίας πλέον ανακοινώνει την επικείμενη τιμωρία του Κρέοντα. Η τιμωρία των θεών θα είναι αμετάκλητη. Ο Κρέοντας θα χάσει τον γιο του ως ανταπόδοση στον άταφο νεκρό Πολυνείκη και στη θαμμένη ζωντανή Αντιγόνη. Οι ευκαιρίες που είχε ο βασιλιάς έχουν δυστυχώς τελειώσει.

Ο Κρέων παρουσιάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τα χαρακτηριστικά του Οιδίποδα στην αντίστοιχη σκηνή με τον μάντη. Και οι δύο παρουσιάζονται καχύποπτοι ως προς το θέμα της υπονόμησης της εξουσίας τους. Τόσο ο Κρέων όσο και ο Οιδίποδας εμφανίζονται πεπεισμένοι ότι κάποιοι υποσκάπτουν την εξουσία τους. Βλέπουν παντού πιθανούς αντιρρησίες και υπονομευτές της αρχής τους. Ο Οιδίποδας είχε υποψιαστεί τον Κρέοντα να εποφθαλμιά την κατάκτηση της εξουσίας. Ο Κρέων, όταν πληροφορήθηκε την πρώτη ταφή του Πολυνείκη, την απέδωσε στους πολιτικούς του αντιπάλους. Τώρα θεωρεί ότι ο μεγάλος μάντης έχει δωροδοκηθεί από τα ίδια πρόσωπα προκειμένου να πει ψεύδη και να κλονίσει τις αποφάσεις και την ισχύ του. Επιπλέον, δεν έχει κανέναν ενδιασμό να δηλώσει ξεκάθαρα και αλαζονικά ότι αδιαφορεί για τη μιαιρότητα που μεταφέρεται στον Όλυμπο.

Διακηρύσσει δηλαδή την ασέβεια και την ύβρη του. Την ίδια σχεδόν ύβρη προς τον εκπρόσωπο των θεών είχε δείξει και ο Οιδίποδας.

Και οι δύο βασιλείς παρουσιάζονται απόλυτα άδικοι και αυθαίρετοι. Δεν έχουν ουσιαστική απόδειξη για τις κατηγορίες που εξαπολύουν. Η παραπάνω στάση αποδεικνύει την ανασφάλεια και των δύο ως προς την αποδοχή που έχουν από τον λαό και τους συνεργάτες τους. Η ανασφάλεια βέβαια και η καχυποψία ίσως είναι ένα γενικότερο χαρακτηριστικό όλων των τυράννων. Ας θυμηθούμε τον Κριτία όπως παρουσιάζεται στα Έλληνικά του Ξενοφώντα. Και οι δύο τύραννοι αποδεικνύονται εγωκεντρικοί και ανίκανοι να έχουν μια διαφορετική οπτική γωνία. Η αδιαλλαξία τους τούς καθιστά αυταρχικούς, κοντόθωρους, αλαζόνες και υβριστές. Η μόνη ίσως διαφορά μεταξύ της ύβρεως, της τύφλωσης των δύο τυράννων είναι ότι ο Κρέων καταπάτησε τους θεϊκούς νόμους συνειδητά, ενώ ο Οιδίποδας οδηγήθηκε από τη μοίρα του, την οποία προσπάθησε να αποφύγει.

Με αφορμή την παρουσία των δύο τυράννων θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ύβρις είναι ίσως η κεντρική ιδέα της αρχαίας τραγωδίας στο σύνολό της. Η μέγιστη αξία της αρχαίας ελληνικής σκέψης ήταν το μέτρο. Ο Αριστοτέλης είπε ότι η αρετή είναι *μεσότης*. Η υπέρβαση του ανθρώπινου μέτρου, η καταπάτηση των νόμων των θεών, η πεποιθήση ότι ο τυραννικός νόμος υψώνεται πάνω από τον ηθικό και από τον εκπρόσωπο των θεών στη γη πιθανώς προέρχεται από την Άτη (τύφλωση), σε κάθε περίπτωση όμως αποτελεί ύβρη. Η ύβρις προκαλεί την οργή των θεών (*νέμεσις*), οποία ακολουθεί η *τίσις* (πληρωμή). Ο υπερφίαλος και υβριστής άνθρωπος θα πληρώσει την έπαρση του μυαλού του με την ολοσχερή πτώση του. Θα αποκατασταθεί, ωστόσο, η διαταραγμένη ηθική τάξη, για να επέλθει η *κάθαρσις* που στέλνει το ουσιωδέστερο μήνυμα της αρχαίας τραγωδίας: ο ανθρώπινος νους πρέπει να είναι ταπεινός, ο άνθρωπος δεν πρέπει να ζητά να υψώνεται πάνω από αυτό που του αναλογεί. Και ας μην ξεχνάμε ότι η λογοτεχνία, που απευθύνεται στο ευρύ κοινό, και όχι η φιλοσοφία, που απευθύνεται σε περιορισμένο κοινό, εκφράζει το ήθος της εποχής.

Ελπίζω ότι με τη σύντομη παρουσίασή μου αυτή κατάφερα να προσθέσω έστω ένα μικρό λιθαράκι στη θεώρησή μας στο συνέδριο αυτό, όσον αφορά την ύβρη στην αρχαία τραγωδία. Άλλωστε, στην ουσία του θέματος, αυτή είναι η έννοια του τραγικού, όχι μόνο στην τραγωδία αλλά και στη ζωή: η αντιπαράθεσή μας, και ίσως η πτώση μας, απέναντι στον αλαζονικό και υβριστή εαυτό μας, ο οποίος μας παρασύρει, χωρίς να το κατανοούμε, σε πράξεις αμετάκλητα λανθασμένες.

Αντί άλλου επιλόγου θα ήθελα να παραθέσω το ποίημα του Ντίνου Χριστιανόπουλου:

«Αντιγόνης υπέρ Οιδίποδος»

*Άνδρες Αθηναίοι, τί μας κοιτάτε με περιέργεια;
Αυτός είν' ο πατέρας μου, ο Οιδίποδας,
που κάποτε ήταν βασιλιάς τρανός και τώρα
γυρνάει στην αγορά σας πληγωμένος
από τη μοίρα, κουρελιάρης και τυφλός,
παίζοντας με το χαλασμένο του οργανάκι.*

*Άνδρες Αθηναίοι, κάθε οβολός σας
προσθέτει στην καρδιά μας μια ραγισματιά.*

*Του Οίκου μας τα μυστικά βαραίνουν
απ' της δικής φαντασίας τις προσθήκες.
Αφήστε μας, ως πότε θα μας σέρνετε
εδώ κι εκεί, σα Γύφτο με αρκούδα —
κι οι τραγωδοί να μας ανεβάζουν στα θέατρα,
να μας πολιορκούν για λεπτομέρειες
και να ρωτούν πώς γίνηκε αυτό,
πώς δεν κατάφερε το χτύπημα να τ' αποφύγει.*

*Άνδρες Αθηναίοι, δε σας φτάνει
που ο πατέρας μου υπήρξε ποιητής,
ο πρώτος τού συμβολισμού εισηγητής,
που με το επίγραμμα «Απάντηση στη Σφίγγα»
έσωσε τη ζωή πολλών σας — χώρια
η αισθητική απόλαυση· γιατί
στον ιδιωτικό του βίο εισδύετε
και ψάχνετε για οιδιπόδεια συμπλέγματα,
άνομους έρωτες
και ηδονές που απαγορεύει η τρεχάμενη ηθική;*

*Σας έφτανε η «Απάντηση στη Σφίγγα».
Τ' άλλα ας τ' αφήνατε στο μισοσκόταδο.
Στο κάτω κάτω, το 'κανε εν αγνοία του
ενώ εσείς το κάνετε εν πλήρει γνώσει.*

Ευχαριστώ πολύ για την προσοχή σας.

Βιβλιογραφία

- Σπυρόπουλος Ηλ., *Οιδίπους Τύραννος, ερμηνευτική προσέγγιση*, Αθήνα, Γρηγόρης (1986).
- Bowra C. M., *Οι τραγωδίες του Σοφοκλή, Αντιγόνη, Οιδίπους Τύραννος*, μτφρ. Τσοτάκου-Καρβέλη Αικ., Θεσσαλονίκη, Κώδικας (1993).
- Δρομάζος Στ., *Αρχαίο Δράμα*, Αθήνα, Κέδρος (1988).
- Μαρκαντωνάτος Γερ., *Σοφοκλέους Αντιγόνη*, Αθήνα, Gutenberg (1995).

